

ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ
Міжрегіональної Академії управління персоналом

Кафедра економіки та менеджменту
Спеціальність менеджмент

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни Основи підприємницької діяльності
тема Аналіз підприємницької діяльності в Україні

Студента Анікєєва Д.К.

прізвище, ім'я, по батькові

Групи ІН35-9-23-Б1М(4.0д)

Перевірів __ Сокиринська І.Г., к.ек.н.

підпис, прізвище, ім'я, по батькові,
вчений ступінь, звання, посада

Нормоконтроль: Пестова О.А.,
доцент кафедри

підпис, прізвище, ім'я, по батькові,
вчений ступінь, звання, посада

Павлоград
2025

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	
1.1. Історичні ретроспективи підприємницької діяльності в Україні	7
1.2. Поняття підприємництва	13
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	
2.1. Оцінка підприємницької активності в Україні	18
2.2. Особливості ведення бізнесу в Україні під час війни	25
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	34
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42

ВСТУП

На сучасному етапі розвиток підприємницької діяльності характеризується кризовим станом. Суттєвим фактором, що обумовив дану ситуацію, є збройний конфлікт на сході держави, який негативно позначився на функціонуванні економічних суб'єктів та спричинив економічну дестабілізацію. Для оптимізації становища необхідно розробити механізми, що стимулюватимуть суб'єктів господарювання до збільшення обсягів виробництва, підвищення його ефективності, а також до систематичного оновлення виробничої матеріально-технічної бази.

Процвітання підприємницької діяльності обумовлюється сукупністю різноманітних чинників, проте визначальною передумовою є сталий соціально-економічний розвиток держави. Відтак, першочерговим завданням для України є формування сприятливого середовища, що матиме соціальну спрямованість та враховуватиме як загальнодержавні, так і регіональні інтереси.

Аналіз функціонування вітчизняних суб'єктів господарювання в економічному просторі демонструє, що процес промислового розвитку системно стикається з комплексом суттєвих викликів, що зумовлено частою невідповідністю імплементації реформаторських ініціатив актуальному етапу розвитку або специфіці функціонування окремих економічних одиниць.

Аналізуючи виклики та перспективи розвитку підприємницького сектору в Україні, актуальним є звернення до міжнародного досвіду. Наприклад, світова практика демонструє тенденцію до формування кластерних об'єднань або мережевих структур між суб'єктами господарювання, що спеціалізуються на аналогічних видах виробництва. Така кооперація сприяє підвищенню їхньої стійкості в умовах зовнішніх викликів (зокрема, глобальних пандемій) та ефективній реалізації стратегічних завдань.

Вирішальною передумовою для інтенсифікації підприємницької діяльності в Україні визнається формування більш сприятливого інвестиційного середовища. Ця теза обґрунтовується наявністю значного національного потенціалу, що

приваблює іноземний капітал. Зокрема, до ключових переваг належать вигідне географічне розташування, значні обсяги природних ресурсів та кваліфікована робоча сила. Додатковою необхідною умовою для залучення інвестиційного капіталу є формування прогресивного та стабільного правового поля. Отже, дослідження ключових викликів та потенційних векторів розвитку підприємництва набуває особливої актуальності.

Підприємницька діяльність в Україні в період воєнного стану зіштовхується з комплексом значних викликів, до основних з яких належать:

- деградація інфраструктури: військові дії спричинили суттєві пошкодження або повне знищення критично важливих об'єктів інфраструктури, включаючи виробничі потужності, транспортні магістралі та енергетичні системи, що значно ускладнює операційну діяльність підприємств;

- скорочення споживчого попиту: макроекономічна нестабільність та зниження купівельної спроможності населення призводять до відчутного падіння попиту на товари та послуги;

- дефіцит трудових ресурсів: мобілізація значної кількості кваліфікованих фахівців та вимушене переміщення частини населення спричиняють дефіцит робочої сили на ринку праці;

- порушення логістичних ланцюгів: бойові дії та пов'язані з ними обмеження ускладнюють процеси постачання сировини, комплектуючих, а також експорту готової продукції;

- фінансова нестабільність: спостерігається скорочення обігових коштів, зниження доходів та прибутковості, а також обмежений доступ до зовнішнього фінансування та кредитних ресурсів, що зумовлено підвищеними ризиками та нестабільністю фінансової системи;

- регуляторні бар'єри: впровадження нових регуляторних норм та обмежень, пов'язаних із воєнним станом, створює додаткові перешкоди для ефективного функціонування суб'єктів господарювання.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Історичні ретроспективи підприємницької діяльності в Україні

Підприємництво визначається як організована та систематична діяльність, що характеризується прийняттям на себе фінансових та інших ризиків, і спрямована на створення економічних благ (у формі товарів, виконання робіт або надання послуг) з метою отримання прибутку або іншої економічної вигоди. Ця діяльність реалізується суб'єктами господарювання.

До умов, необхідних для успішної підприємницької діяльності, належать: наявність капіталу, участь у ринкових відносинах, економічна свобода та самостійність, креативність, а також здатність долати конкуренцію.

Підприємництво як творчий та інноваційний процес може ефективно розвиватися в суспільстві, заснованому на визнанні права власності на засоби виробництва та вироблену продукцію, на розподілі праці та на зацікавленості працівників у її результатах.

В історичному контексті підприємництво є характерною ознакою індустріальної епохи та розвитку, передусім, євроатлантичної цивілізації.

У доіндустріальний період доцільніше розглядати не цілісне, повністю сформоване історичне явище, а його дискретні вияви, зокрема, підприємницьку ініціативу (або підприємливість як особистісну якість), що виступала психологічною та індивідуальною детермінантою для подальшої інституціоналізації підприємництва як окремого суспільного інституту.

До матеріальних джерел належать знаряддя праці, грошові одиниці, символіка (герби, печатки), особисті речі (гаманці).

Писемні джерела охоплюють широкий спектр документальних матеріалів, які включають нормативно-правові акти, офіційну документацію державних інституцій, юридичні документи приватного характеру (як-от акти останньої волі), а також ділові папери комерційних структур, зокрема матеріали бірж, ярмарків,

підприємств та бізнес-об'єднань. Крім того, до них належать статистичні відомості, мемуарна література та різноманітні періодичні видання.

Хронологічна періодизація підприємницької діяльності може бути реалізована у межах доіндустріальної, індустріальної та постіндустріальної епох. Крім того, можливим є застосування класифікації, що ґрунтується на національному історичному контексті, яка охоплює підприємництво античних міст-держав, ранньосередньовічного періоду, епохи польсько-литовського домінування та інші аналогічні історичні етапи.

Підприємницька діяльність в античний період.

Населення грецьких міст-держав, розташованих у Північному Причорномор'ї, володіло античними традиціями ініціативи та передовими для свого часу технологіями в торгівлі й ремеслі. Ця ділова активність проявлялася в успішному освоєнні прибережних територій та в інтеграції регіону до середземноморського цивілізаційного простору. Розвитку підприємництва сприяли такі фактори, як сформовані ринки збуту та набуті навички ведення комерційної діяльності. Ці античні традиції були згодом продовжені в підприємницькій діяльності мешканців, що існували на території Криму.

У добу Середньовіччя відбулося становлення купецтва як архетипного для українських теренів суб'єкта підприємницької діяльності. Розбудова торговельних зв'язків з азійськими та західноєвропейськими державами, яка стала можливою завдяки експлуатації значного транзитного потенціалу, сприяла виокремленню комерційного стану в окремий соціальний прошарок. Серед позитивних факторів, що стимулювали розвиток підприємництва на українських землях, слід відзначити запровадження власної монетарної системи, інституціоналізацію правових засад для господарської діяльності (зокрема, відповідні положення «Руської правди» та «Статуту Володимира Всеволодича»), а також закріплення усталених традицій у сфері бізнесу.

Період XIV-XVI століть, відомий як Литовсько-руська доба, сприяв формуванню якісно нових можливостей для підприємницької діяльності. Однак згодом їхня жорстка регуляція почала стримувати приватну ініціативу. Розширення

міст створювало сприятливе середовище впровадженню магдебурзького права. Українська підприємницька діяльність розвивалася відповідно до загальноєвропейських економічних звичаїв.

Починаючи з другої половини XVI століття, траєкторії еволюції господарської діяльності у Західній Європі та на українських землях почали суттєво розходитися. Так звані «цінові революції» або інфляційні процеси цього періоду зумовили рентабельність виробництва продовольчих товарів у Східній Європі, що було спричинене підвищенням їхньої вартості на споживчих ринках. Ранньоіндустріальне виробництво Західної Європи вимагало значних обсягів сировинних ресурсів, тоді як урбаністичні центри, що динамічно розвивалися, потребували постійного постачання харчових продуктів.

У період Козаччини ділова активність (підприємництво) формувалася під впливом розвитку ремесел, залученням козацьких господарств до виробництва товарів на продаж, їхнім включенням до російської економічної системи та зміною усталених раніше економічних відносин.

Внаслідок Національно-визвольної революції 1648–1676 років економічні процеси розвивалися по-різному. Незважаючи на загальний спад продуктивності через військові дії, козацька підприємливість проявлялася, а також виникло чумацтво — вільне об'єднання мандрівних торговців.

Поступова ліквідація козацької державності негативно позначилася на можливостях економічної активності місцевого населення. Водночас міські центри почала заселяти заможна торговельна еліта, переважно іноетнічного походження, що особливо посилювалося після анулювання митних зборів на українсько-російському кордоні у 1754 році.

У доіндустріальну добу з підприємництвом асоціювалося купецтво, яке отримувало офіційні дозволи та займалося торгівлею. Проте згодом таке суто станове розуміння підприємництва почало втрачати свою актуальність. Соціальна значущість станових привілеїв купців, закріплених у законодавчих актах 18 століття (зокрема Жалуваній грамоті містам 1785 року), поступово зменшувалася.

До підприємницької діяльності активно залучалися представники різних станів: купці, дворяни, а пізніше й селяни.

На українських територіях Австро-Угорщини підприємницька діяльність переважно контролювалася поляками, євреями, угорцями та німцями. Частка українців серед підприємців залишалася вкрай незначною через їхню слабку інтеграцію в індустріальне суспільство.

До початку XX століття економіка українських земель функціонувала як невід'ємна частина імперської системи. Підприємницькі здібності трансформувалися у вміння співпрацювати з державними органами, інвестувати кошти у визначені галузі та вести справи за встановленими правилами. Тривале збереження такого становища призвело до формування у підприємців конформістського та споживацького світогляду.

Після Першої світової війни економічна база українського підприємництва була серйозно підірвана. Українська Центральна Рада зіткнулася із завданням відновити господарство країни та визначити свою позицію щодо підтримки підприємницької діяльності. Через панування соціалістичних поглядів серед української політичної еліти, до підприємництва сформувалося несприятливе ставлення. Третій Універсал Центральної Ради ліквідував приватну власність на землю, передавши право її використання земельним комітетам. Представники бізнесу категорично заперечували націоналізацію та соціалізацію.

Після приходу до влади більшовики розпочали будівництво комунізму, що проявилось у націоналізації землі. Торгівля була перетворена на систему обміну, запроваджено примусову працю та продовольчу розкладку, а вільний ринок заборонили. Розвиток підприємництва було зупинено, а весь економічний експеримент завершився крахом.

Через це запровадили Нову економічну політику (НЕП) і дозволити приватне підприємництво, але при цьому зберігала адміністративний, політичний та фінансовий контроль над економікою та всіма господарськими суб'єктами. Радянське керівництво загалом сприймало підприємництво як вимушений та тимчасовий захід.

Така позиція зумовила особливості розвитку підприємництва періоду НЕПу: підприємці (так звані "непмани") були політично безправними, мали обмежену економічну ініціативу, що призводило до соціальної мімікрії та пристосуванства. Їхня діяльність часто відбувалася в умовах "тіньової" економіки, переважно у сферах торгівлі та дрібної промисловості. До приватного підприємництва в часи НЕПу також належала кустарно-реміснича діяльність, зокрема у текстильній та деревообробній галузях.

Однак підприємництво періоду НЕПу суперечило комуністичній ідеології та не генерувало достатніх ресурсів для масштабної індустріалізації. Відмова від НЕПу наприкінці 1920-х років зробила підприємництво як вид економічної діяльності неможливим, що призвело до еміграції підприємців або їх пристосування до нових радянських реалій.

Політичний та економічний підхід до новоприєднаних земель, що полягав у розгляді їх як ресурсної бази, а також політика економічної колонізації та дискримінації, доповнені повоєнними руйнуваннями та впливом Великої депресії, створили перешкоди, які завадили успішному розвитку українського підприємництва.

Попри значні перешкоди, кооперативний рух серед українців відзначався інтенсивним поширенням. Зокрема, на теренах Польщі був заснований власний Промисловий банк, що слугувало беззаперечним доказом стійкості національного капіталу, а також інституйовано Спілку українського купецтва — професійне об'єднання підприємців, структуроване за галузевими секціями. Виняткові обставини розвитку, притаманні міжвоєнним Польщі, Румунії та Чехословаччині, зумовили формування унікальних підприємницьких традицій та компетенцій серед українського населення. До них належать: здатність протистояти економічному тиску з боку центральної адміністрації, опора на власні ресурси (самозабезпечення) та міцний дух національної єдності.

Справжні суспільні потреби, що виникли з середини 1950-х років, стимулювали розвиток тіньового підприємництва. В умовах гострого дефіциту базових товарів значна частина населення зверталася до послуг нелегальних

операторів ринку. Зокрема, до 70% споживачів одягу, 57% – продуктів харчування та 35% – медикаментів отримували ці товари з позаправових джерел. Починаючи з кінця 1950-х років, за сприяння кримінальних структур, починають виникати так звані цеховики (підпільні виробники), а згодом – фарцовщики (неформальні перепродавці), які відігравали ключову роль у задоволенні споживчого попиту на товари широкого вжитку. Нагромаджені таким чином капітали заклали фундамент для підприємницької діяльності в незалежній Україні.

Формування постіндустріального суспільства у західних країнах розпочалося після завершення Другої світової війни. Натомість, радянська планова економіка, яка не підтримувала приватну ініціативу та була спотворена відмовою визнавати капітал та підприємництво як рівноцінні чинники виробництва поряд із працею, продовжувала зосереджуватися на галузях, характерних для індустріального суспільства (таких як металургія, видобувна промисловість, важке машинобудування тощо). Це, серед іншого, в подальшому призвело до розпаду СРСР.

Період перебудови характеризувався впровадженням ринкових елементів та початком розвитку підприємницької діяльності. Ряд законодавчих актів (таких як Закон "Про індивідуальну трудову діяльність громадян в СРСР", Закон "Про кооперацію" та інші) стимулювали кооперативний рух та сприяли появі малого підприємництва.

Через відсутність достатніх підприємницьких навичок та дефіцит товарів, підприємницька діяльність переважно розвивалася у сферах торгівлі, фінансів та посередництва. Група підприємців формувалася із "червоних директорів", кооператорів, інженерів, а також партійних, радянських та комсомольських діячів, які мали доступ до власності, технологій та фінансових ресурсів.

Розвиток підприємництва в незалежній Україні розпочався з процесу приватизації та усунення законодавчих бар'єрів для бізнес-діяльності. Специфічні умови пострадянського періоду сприяли формуванню великого бізнесу, зокрема фінансово-промислових об'єднань, які були тісно інтегровані з державною владою. Запровадження гривні у 1996 році, стабілізація фінансової системи, розширення

зовнішньоекономічних відносин та економічне зростання після 2000 року стимулювали розвиток малого та середнього бізнесу. Події Помаранчевої революції 2004 року продемонстрували існування прошарку малих та середніх підприємців, які мали власні інтереси та були готові їх відстоювати, що є знаковою ознакою розвитку громадянського суспільства.

1.2. Поняття підприємництва

Підприємство посідає провідне місце серед учасників господарського права. Це пояснюється його важливими економічними та соціальними функціями в економічній системі, зокрема роллю виробника товарів, який задовольняє потреби суспільства в продукції, роботах і послугах. Таким чином, інститут суб'єкта господарювання становить фундаментальний елемент системи господарського права України, виступаючи її основоположним правовим базисом.

Процедури заснування, реорганізації та припинення діяльності підприємств різних форм регулюються законодавством України.

У випадку відсутності регулювання даного питання спеціальним законодавством, його положення закріплюються статутом підприємця.

Усі нормативно-правові акти, що регулюють господарську діяльність, розробляються та ухвалюються з урахуванням суб'єктів господарювання.

Сутність підприємства як організаційної одиниці детермінується інтегрованою сукупністю економічних, управлінських та правових атрибутів. Саме ці критерії формують його ідентичність як соціально-економічної та правової формації, а також як господарського суб'єкта. Кодифікація цих параметрів, зокрема в статті 1 Закону України "Про підприємства в Україні", сприяє запровадженню уніфікованого правового режиму для організацій незалежно від їхньої форми власності та галузевої приналежності в економічному секторі.

Законодавство визначає підприємство як основну організаційну одиницю економіки України. Ця ознака класифікує підприємство як економічну структуру, в якій власники виробничих засобів та робочої сили об'єднують свої ресурси.

Це визначення як "основної ланки", з одного боку, дозволяє відмежувати підприємство від інших форм економічної активності (наприклад, домогосподарств, індивідуальної підприємницької діяльності без офіційного оформлення, або неформальних структур). З іншого боку, воно відокремлює підприємство від тих суб'єктів господарського права, які не є первинними ланками: об'єднань компаній, фінансових посередників та органів, що управляють економікою.

Законодавство також встановлює, що підприємство є суб'єктом господарювання. По суті, це означає, що підприємство є організацією, яка на професійній основі виробляє та реалізує продукцію. Це поняття підкреслює, що підприємства є комерційними організаціями, діяльність яких спрямована на отримання прибутку, на відміну від некомерційних структур (таких як релігійні громади, громадські об'єднання тощо).

Організація функціонує як незалежна ділова одиниця. Ключовою умовою для успішної діяльності будь-якого підприємства, особливо виробника продукції, є його автономія у прийнятті комерційних рішень. З правової точки зору, це положення означає, що має право на власний розсуд ухвалювати будь-які рішення, які відповідають чинному законодавству України, що закріплено у статті 27 Закону України "Про підприємства в Україні".

Підприємство є господарюючим суб'єктом, що функціонує на основі статуту. Цей статут слугує головним внутрішнім документом, який нормативно закріплює мету та основні напрямки діяльності конкретного підприємства. Зважаючи на його велике значення для діяльності підприємства, стаття 9 Закону України "Про підприємства в Україні" окремо вказує на обов'язкові та факультативні положення, що повинні бути включені до статуту.

Підприємство володіє необхідними для своєї діяльності активами – основними засобами, обіговими коштами та іншими цінностями, якими воно користується, володіє і розпоряджається на підставі відповідного правового титулу (права власності або господарського відання). Це майно, як правило, юридично відокремлене від активів власника підприємства і закріплене за ним як за окремою

юридичною особою. Основні та обігові кошти обліковуються на самостійному бухгалтерському балансі, а грошові кошти розміщені на банківському рахунку підприємства.

Підприємство функціонує як самостійний суб'єкт права. З одного боку, правові норми визначають обсяг його повноважень (права та зобов'язання) як економічної одиниці. З іншого боку, законодавство закріплює, що підприємство є єдиною юридичною особою, яка не містить у своїй структурі інших окремих юридичних осіб. Цим воно кардинально відрізняється від різноманітних об'єднань організацій (корпоративних утворень), до складу яких можуть входити інші юридичні особи.

Підприємство розпочинає свою діяльність як юридична особа з моменту державної реєстрації.

Підприємство є самостійною господарською організацією, яка утворюється та реєструється відповідно до законодавства з метою здійснення економічної діяльності для задоволення суспільних потреб через виробництво товарів, виконання робіт, а також для отримання прибутку. Воно функціонує на основі статуту, має права та несе обов'язки, пов'язані зі своєю діяльністю, є юридичною особою, володіє окремим балансом та банківськими рахунками.

У законодавстві України, що стосується підприємств, застосовуються такі терміни, як організаційні форми, види та категорії підприємств. Кожен із цих термінів використовується для класифікації підприємств за визначеними критеріями.

Тип організації (її правовий статус) передбачає класифікацію суб'єктів господарювання на основі існуючих форм власності, а також способів розподілу власності та управління майном усередині цих організацій. Правова значущість цього полягає в відображенні у законодавстві (зокрема, у відповідних нормативних актах) унікальних аспектів юридичного становища різних категорій підприємств.

В цілому, організаційно-правова форма визначає суб'єкта, що володіє правом власності на результати діяльності підприємства.

Державне підприємство є різновидом господарської одиниці, що ґрунтується на державній власності. Ці особливості зумовлені методом розмежування повноважень власника та функцій управління активами в межах такого підприємства. Саме державне підприємство, як сукупність майна, є об'єктом державної власності.

Підприємство як юридична особа володіє майном, має право є більш обмеженим порівняно з правом власності, а його обсяг визначається цільовим призначенням відповідного майна.

Враховуючи, що державне підприємство є володільцем майна, а не його власником, до майна державних підприємств застосовується особлива правова категорія – зі статтею 37 Закону "Про власність". Підприємства підлягають особливим правилам щодо їх заснування, формування майна при створенні, визначення цілей та напрямків діяльності (статутні документи затверджуються та контролюються уповноваженими органами), управління активами, розподілу отриманого прибутку та інше.

Термін "приватне" не лише позначає форму власності, а й вказує на ключову особливість правового статусу підприємств такого типу. Відповідно до українського законодавства, в таких випадках власник одночасно виступає і підприємцем та його управління не розділяються.

Приватне підприємство із залученням найманої праці: яке належить окремому громадянину України та здійснює свою діяльність, використовуючи працю найманих робітників.

Поняття "іноземне підприємство" (або "іноземна власність") вказує на те, що суб'єкт господарювання підпадає під юрисдикцію кількох держав. Процедура його заснування та внутрішні правила функціонування визначаються правовими нормами держави походження. Українське законодавство не регламентує ці внутрішні питання. Водночас вимоги до реєстрації та порядок діяльності таких підприємств на території України регулюються українськими законами. До іноземних підприємств переважно застосовується національний правовий режим у сфері економічної діяльності.

З метою класифікації підприємств, окрім їхніх форм та різновидів, законодавство також використовує термін "категорія", як це визначено у статті 2 Закону України "Про підприємства".

Ця категорія визначає економічну (не правову) класифікацію всіх підприємств, незалежно від їхньої організаційно-правової форми, за чисельністю працівників. Відповідно до цього критерію розрізняють малі підприємства та інші (середні, великі).

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка підприємницької активності в Україні

Варто відзначити думку Карпюка Г. І.: для забезпечення добробуту населення, ключову роль у формуванні якої відіграють підприємці. Збільшення кількості активних підприємців у державі сприяє посиленню конкуренції, кращому задоволенню потреб споживачів та прискоренню загального прогресу. У такому випадку країна набуває динамічності та потенціалу. Натомість, низький рівень підприємницької активності призводить до уповільнення розвитку та стагнації [4].

Ключовим показником, що відображає ефективність підприємницької діяльності, є кількість діючих суб'єктів господарювання, яка формується завдяки високій бізнес-активності населення. Відстеження динаміки цього індикатора дозволяє визначити основні тенденції розвитку національної економіки, як у розрізі окремих галузей, так і за територіальним принципом.

Загальновизнано, що розвиток підприємництва базується на певних умовах: правових, організаційних, економічних, суспільно-політичних та психологічних. Ці умови в сукупності визначають ступінь його розвитку в країні. Наприклад, правові передумови для становлення та управління бізнесом в Україні формуються на основі актуального законодавства та відповідних нормативно-правових актів. Саме ці положення регулюють легкість виходу підприємців на ринки товарів і послуг, а також умови їхньої роботи в конкурентному середовищі. Отже, від якості та прозорості діючого законодавства безпосередньо залежить можливість реалізації підприємницького потенціалу економічно активних громадян країни.

Організаційні засади необхідні для формування відповідного рівня інфраструктури, процесів та регламентів, які супроводжують діяльність суб'єкта господарювання від його створення до виходу на певний ринковий сегмент. Це є ключовою умовою для успішної реалізації економічної мети підприємництва, а саме – отримання прибутку. Водночас, економічний аспект підприємницької діяльності, перш за все, проявляється у різноманітті форм власності.

Соціально-політична передумова полягає у створенні сприятливого середовища для розвитку підприємництва. Це включає забезпечення права на вільний вибір виду діяльності та державний захист для всіх суб'єктів господарювання, незалежно від їхньої форми власності, сфери чи галузі діяльності. При цьому важливо, щоб держава не втручалася прямо в підприємницьку діяльність, а застосовувала опосередковані методи впливу для її регулювання, зокрема через законодавство та фінансово-кредитні інструменти.

Крім того, фактичний рівень підприємницької активності оцінюють за результатами за звітний період (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Зміни чисельності підприємств в Україні у період 2015-2022 років

Рік	Всього підприємств, од.	Ланцюговий темп приросту, %	Юридичних осіб		Фізичних осіб-підприємців	
			одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості
2015	1974439	-	343561	17,4	1630878	82,6
2016	1865631	-5,5	306470	16,4	1559161	83,6
2017	1805144	-3,2	338341	18,7	1466803	81,3
2018	1839672	1,9	355956	19,3	1483716	80,7
2019	1941701	5,5	380673	19,6	1561028	80,4
2020	1973652	1,6	373897	18,9	1599755	81,1
2021	1956320	-0,9	370906	18,9	1585414	81,1
2022	2615347	33,7	980872	37,5	1634475	62,5

Згідно з інформацією, представленою в табл.2.1, протягом останніх восьми років загальна чисельність суб'єктів підприємницької діяльності зросла на 640 908 одиниць, що становить 32%.

Слід зазначити, що це зростання було зумовлене переважно збільшенням чисельності зареєстрованих юридичних осіб, кількість яких зросла майже в 2,9 рази.

У 2022 році, порівняно з 2015 роком, частка юридичних осіб зросла на 21,1%. При цьому, частка фізичних осіб-підприємців скоротилася на 20,1%. Ця структурна

трансформація, як показано на рис.2.1, спричинила загальний приріст кількості підприємців на 1%.

Рис.2.1. Тенденції у розподілі юридичних осіб та індивідуальних підприємців серед усіх суб'єктів господарювання в Україні за період 2015-2022 років

На рис.2.1, частка індивідуальних підприємців у період з 2015 по 2021 рік демонструвала незначне зниження, що не перевищувало одного відсотка. У 2022 році цей показник суттєво зменшився, досягнувши рівня 62,5 %.

Однак важливо зазначити, що це зменшення частки не було спричинене скороченням загальної кількості суб'єктів господарювання. Натомість, воно відбулося на тлі загального збільшення числа економічних суб'єктів, переважно за рахунок значного приросту юридичних осіб-підприємців.

Зокрема, у звітному 2022 році загальне збільшення кількості суб'єктів господарювання порівняно з попереднім 2021 роком склало 659 027 одиниць. При цьому зростання числа фізичних осіб-підприємців становило 49 061 одиницю (або 3,1 %).

Слід провести аналіз ділової активності підприємств як у розрізі видів економічної діяльності (табл. 2.2), так і за їхнім регіональним розташуванням (табл. 2.3).

Таблиця 2.2

Зміни в кількості активних підприємств за основними галузями в Україні
протягом 2010-2022 років

Показник	Рокі				Абсолютне відхилення, одиниць		Відносне відхилення, у %	
	2010	2015	2020	2022	2022 р. від 2010 р.	2022 р. від 2020 р.	2022 р. до 2010 р.	2022 р. до 2020 р.
Усього	1203492	1974439	1973652	2615347	1411855	641695	117,3	32,5
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	87385	79284	73368	100514	13129	27146	15,0	37,0
Промисловість	127503	135149	126337	181467	53964	55130	42,3	43,6
Будівництво	91457	55128	56926	76132	-15325	19206	-16,7	33,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	324368	989064	826129	943201	618833	117072	190,7	14,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	42642	119037	98307	278350	235708	180043	552,7	183,1
Тимчасове розміщування й організація харчування	22877	58436	71748	70742	47865	-1006	209,2	-1,4
Інформація та телекомунікації	-	116136	234188	177068	177068	-57120	-	-24,4
Фінансова та страхова діяльність	18477	12381	10225	19048	571	8823	3,1	86,3
Операції з нерухомим майном	177090	94077	95809	101998	-75092	6189	-42,4	6,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	-	131035	140374	176303	176303	35929	-	25,6

Аналіз інформації, наведеної у таблиці 2.2, свідчить, що протягом останніх 12 років підприємницька діяльність збільшилася на 117,3 %. Водночас, якщо розглядати 2020 рік як звітний період, то порівняно з базовим 2010 роком рівень ділової активності підвищився на 64 %. Отже, основна частина зростання даного індикатора припадає на останні два роки. У цьому контексті доцільно провести

поглиблений аналіз провідних тенденцій підвищення рівня ділової активності у розрізі окремих економічних секторів. Конкретно, протягом останнього дворічного періоду спостерігалось суттєве зростання цього індикатора в таких галузях: сфера мистецтва, фізичної культури, рекреації та дозвілля – на 322,6 % (примітно, що у 2022 звітному році в цьому секторі було зафіксовано суттєвий стрибок, тоді як у попередній період 2010–2015 років середньорічні темпи приросту не перевершували 2 %); освітня діяльність – на 210,3 %; транспорт, складська логістика, поштові та кур'єрські послуги – на 183,1 %; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – на 155,1 %; фінансова та страхова діяльність – на 86,3 %.

Загалом, суттєвого зниження показників ділової активності в різних економічних секторах не спостерігалось. Зменшення обсягів діяльності було зафіксовано виключно у двох галузях. Зокрема, у сфері інформаційних технологій та телекомунікацій спостерігалось суттєве скорочення на 24,4%, тоді як у секторі тимчасового розміщення та організації харчування відзначено незначне зниження показників – на 1,4%.

Аналіз даних, представлених у таблиці 2.3, свідчить про позитивну тенденцію до зростання сукупної чисельності економічних суб'єктів у всіх регіонах держави. Провідні позиції за динамікою приросту зайняли, зокрема, Луганська область (559,4 %), Донецька область (423,6 %), Чернівецька область (410,3 %) та Харківська область (359,1 %).

Примітно, що регіонів з від'ємною динамікою або незначним зростанням не було виявлено. Навіть регіони, які не увійшли до числа лідерів, продемонстрували значне збільшення кількості підприємств. Наприклад, у Рівненській області кількість зареєстрованих підприємств зросла з 14569 одиниць у 2020 році до 49841 одиниці у 2022 році, що становить приріст на 242,1 %. Аналогічна тенденція спостерігалася у Хмельницькій області, де за період з листопада 2020 року (18604 підприємства) до 21 листопада 2022 року (72780 підприємств) було зафіксовано зростання на 291,2 %.

Таблиця 2.3

Тенденції чисельності бізнесу в регіонах України (2015-2022 рр.)

Регіон	2015 рік		2020 рік		2022 рік		Темп приросту 2022 р. до 2020 р.	
	одиниць	%	одиниць	%	одиниць	%	одиниць	%
Вінницька область	19940	3,2	22037	3,2	89680	3,4	67643	306,9
Волинська область	13680	2,2	15227	2,2	51299	1,9	36072	236,9
Дніпропетровська область	45072	7,2	52418	7,5	193476	7,4	141058	269,1
Донецька область	31820	5,1	31481	4,5	164836	6,3	133355	423,6
Житомирська область	15865	2,5	17381	2,5	65586	2,5	48205	277,3
Закарпатська область	14640	2,3	16223	2,3	66705	2,5	50482	311,2
Запорізька область	25404	4,2	27991	4,0	100666	3,8	72675	259,6
Івано-Франківська область	17255	2,7	19615	2,8	63640	2,4	44025	224,4
Київська область	33087	5,3	37878	5,4	140849	5,4	102971	271,8
Кіровоградська область	14246	2,3	15808	2,2	49318	1,9	33510	211,9
Луганська область	13891	2,2	14347	2,1	94602	3,6	80255	559,4
Львівська область	35905	5,7	42958	6,2	144690	5,5	101732	236,8
Миколаївська область	19451	3,1	21860	3,1	78952	3,1	57092	261,2
Одеська область	38661	6,2	42945	6,2	182129	6,9	139184	324,1
Полтавська область	20600	3,3	22498	3,2	74657	2,8	52159	231,8
Рівненська область	13188	2,1	14569	2,1	49841	1,9	35272	242,1
Сумська область	13075	2,1	13833	1,9	50969	1,9	37136	268,5
Тернопільська область	13639	2,2	14812	2,1	48529	1,8	33717	227,6
Харківська область	39078	6,3	40209	5,7	184588	7,1	144379	359,1
Херсонська область	15511	2,5	16944	2,4	63243	2,4	46299	273,2
Хмельницька область	17188	2,8	18604	2,7	72780	2,7	54176	291,2
Черкаська область	17630	2,8	19837	2,8	67804	2,6	47967	241,8
Чернівецька область	10191	1,6	11040	1,6	56344	2,1	45304	410,3
Чернігівська область	13428	2,1	14032	2,0	50111	1,9	36079	257,1
м. Київ	112324	17,9	132735	19,0	410053	15,6	277318	208,9
Усього за регіонами	624769	100	697282	100	2615347	100	1918065	275,1

Таким чином, від початку повномасштабної агресії на території країни було зареєстровано близько 150 тисяч нових суб'єктів господарювання. Серед них 132 тисячі становлять фізичні особи-підприємці. Примітно, що кількість нових реєстрацій бізнесу щомісяця постійно зростає, а перший тиждень серпня відзначився рекордним показником – 5 306 нових ФОП. Для порівняння, за тиждень до початку російського вторгнення цей показник становив 5 230 нових індивідуальних підприємців.

Слід відзначити, що з 24 лютого сфери діяльності малого та середнього бізнесу суттєво змінились. На кінець серпня більшість новостворених підприємців спеціалізуються на роздрібній та оптовій торгівлі, їхня частка досягає 30% від усіх ФОПів, відкритих за перші півроку війни. Схожа тенденція простежується і серед нових юридичних осіб: лідерами за кількістю реєстрацій стали компанії, що надають соціальну допомогу, працюють в оптовій торгівлі та здійснюють діяльність громадських об'єднань.

Ці статистичні дані, серед іншого, свідчать про те, що значна кількість українців, навіть в умовах воєнних дій та високої невизначеності, готові брати відповідальність як за власне майбутнє, так і за долі тих, кому створюють нові робочі місця. У цьому контексті першочерговим завданням має стати державна підтримка цієї активної частини суспільства.

Безперечно, такому розвитку подій в умовах війни сприяла державна підтримка, що виявилася у спрощенні умов для підприємницької діяльності; запуск ініціативи «єРобота», яка передбачає видачу грантів на розвиток бізнесу або на започаткування власної справи, а також повноцінне впровадження програми безвідсоткових позик у межах урядової програми «5 – 7 – 9».

Згідно з аналізом підприємницької активності у світі за 2021–2022 роки, проведеним Global Entrepreneurship Monitor (GEM), усі країни відчули негативний вплив пандемії та інших чинників. Проте, міра впливу цих несприятливих обставин на розвиток підприємництва суттєво варіюється.

У 22 із 47 досліджених країн понад половина респондентів повідомили про зниження доходів їхніх домогосподарств внаслідок пандемії. Ця тенденція охопила держави з різним рівнем економічного розвитку. Наприклад, скорочення доходів зафіксовано у Норвегії (11 %), Нідерландах (18 %) та Швеції (21 %), а також у Казахстані (93 %), Колумбії (77 %) та Єгипті (76 %). Водночас, найвищий рівень загальної підприємницької активності на початкових етапах було зафіксовано у Домініканській Республіці [11].

Варто підкреслити, що в дослідженні підприємницької активності за 2021–2022 роки, проведеному Global Entrepreneurship Monitor, взяли участь 50 країн світу

з різним рівнем розвитку національних економік. На жаль, Україна не була включена до цього переліку країн.

2.2. Особливості ведення бізнесу в Україні під час війни

Підприємництво є ключовим фактором економічного розвитку будь-якого суспільства. Усвідомлення його ролі на мікро- та макроекономічному рівнях є важливою умовою для зростання добробуту та процвітання суспільства.

За результатами численних наукових досліджень, лише 10–20% населення, що працює, виявляє схильність та здібності до підприємницької діяльності. Водночас, малі та середні підприємства (МСП), які визнаються основними формами підприємницької діяльності, формують близько 60% національного валового внутрішнього продукту (ВВП), створюють приблизно 7 мільйонів робочих місць та забезпечують близько 40% податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів. В умовах військового стану підприємці відіграють роль одного з ключових елементів економічної стійкості держави.

Розглядаючи найпростішу форму підприємництва – фізичних осіб-підприємців (ФОП), варто зазначити, що навіть за умов воєнного стану, який триває в країні вже понад два роки, за даними Кабінету Міністрів України, на кінець 2023 року в Україні налічувалося близько 2 мільйонів ФОПів. Цей показник на кілька десятків тисяч перевищує кількість, зафіксовану на кінець 2021 року, тобто до початку повномасштабної агресії.

Додатковий аналіз цих даних, проведений аналітичним веб-порталом «Слово і діло», вказує на те, що у період з 2013 по 2020 роки кількість ФОПів скоротилася з 2,664 мільйона до 1,885 мільйона, тоді як число юридичних осіб за той же час зросло з 1,287 мільйона до 1,35 мільйона.

У 2014 році число фізичних осіб-підприємців незначно збільшилося на 0,2%, сягнувши 2,670 мільйона. Водночас, чисельність зареєстрованих юридичних осіб зросла на 2,3%, досягнувши 1,317 мільйона.

Протягом наступних чотирьох років спостерігалось зменшення числа індивідуальних підприємців (ФОПів). Так, у 2015 році їхня чисельність знизилася на 15%, досягнувши 2,267 мільйона. У 2016 році кількість ФОПів скоротилася ще на 5,5%, до 2,143 мільйона. Зменшення у 2017 році виявилось менш помітним: їх стало менше на 3,4%, а загальна кількість склала 2,069 мільйона. Однак у 2018 році відбулося значне скорочення, аналогічне ситуації 2015 року, коли чисельність приватних підприємців зменшилася на 16%, сягнувши 1,736 мільйона осіб.

Активізація діяльності у сфері малого підприємництва розпочалася у 2019 році. Тоді кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців зросла на 7,5% порівняно з попереднім періодом, сягнувши 1,866 мільйона. У 2020 році темпи збільшення чисельності індивідуальних підприємців були більш помірними: загалом було зареєстровано 1,885 мільйона таких суб'єктів, що свідчить про приріст у 1,1%.

Далі розглянемо позитивні та негативні фактори поточного стану підприємницької діяльності.

Варто наголосити, що з прогресуючим, а подекуди й інтенсивним, розвитком сектора інформаційних технологій в Україні, зростає кількість сприятливих умов та можливостей для суб'єктів господарювання, як для тих, хто започатковує бізнес, так і для тих, хто вже його веде, зокрема у сфері оподаткування. Крім того, розвиток фінансово-банківської галузі суттєво оптимізує облікову, аудиторську та операційну діяльність підприємств. Зокрема, процедури відкриття банківських рахунків, формування та подання звітності, а також здійснення фінансових операцій вимагають значно менше часових витрат і паперової роботи, ніж у багатьох країнах Європейського Союзу.

Слід зазначити можливості та переваги, що відкрилися для підприємців завдяки появі "Дії" (системи електронних державних послуг) та урядових грантових програм, таких як "Єробота". Безпосередньо після повномасштабного російського вторгнення, а також частково незадовго до нього, український уряд прийняв низку заходів, спрямованих на підтримку життєдіяльності та відновлення вітчизняного бізнесу. Деякі з цих рішень мали тактичний характер і були націлені

на підтримку малого та середнього бізнесу в умовах значної невизначеності перших місяців конфлікту, тоді як інші передбачали довгостроковий вплив.

Наприклад, державна програма "Доступні кредити 5–7–9%", запроваджена ще в лютому 2020 року для полегшення доступу малого бізнесу до фінансування, набула особливої актуальності під час війни. В умовах конфлікту залучення обігових коштів стало вкрай гострою проблемою для підприємців. Через інфляцію та потребу утримувати ціни на товари й послуги на прийнятному для споживачів рівні, компанії отримують дедалі менші прибутки, які могли б інвестувати у власний розвиток та відбудову.

Оцінки щодо залучення додаткових коштів за допомогою кредитування серед підприємців, опитаних Фондом "Демократичні ініціативи" (які ми використовуємо як приклад), були неоднозначними. Деякі бізнесмени схвально відгукувалися про програму, хоча й вказували на певні її обмеження, зокрема можливість отримання коштів лише на придбання товару, а не обладнання. Проте не всім підприємцям вдалося успішно оформити кредити. Часто учасники дослідження розповідали про ситуації, коли кредитні кошти так і не надійшли, навіть після схвалення заявки банком, причини чого залишалися нез'ясованими. Окремі підприємці висловлювали недовіру через вимогу внесення завдатку при оформленні кредиту, вважаючи, що це обмежує коло потенційних позичальників. Також ті, хто намагався отримати кредит за цією програмою, відзначали, що існує обмежений перелік майна, яке може слугувати заставою, що також впливає на доступність фінансових ресурсів.

Безумовно, цих даних недостатньо для всебічної оцінки успішності програми в цілому. Респонденти слушно зауважують, що в поточних умовах банки також зобов'язані вживати заходів для гарантування повернення кредитів. Однак, як видно, учасники опитування мали і несприятливий досвід взаємодії з програмою. Отже, певні її аспекти можуть бути оптимізовані та спрощені, щоб фінансові ресурси стали ще більш доступними для потенційних позичальників.

Загалом, більшість опитаних або уникали взаємодії з державними програмами, або покладалися на власні ресурси, або ж не відчували нагальної потреби у такому фінансуванні.

У березні 2022 року в межах державної програми «Підтримка громадян України, які проживали в областях, де відбувалися активні бойові дії, мали можливість отримати разову фінансову підтримку у сумі 6500 гривень. Право на отримання цієї допомоги мали офіційно працевлаштовані особи, за яких сплачувався єдиний соціальний внесок (ЄСВ), а також фізичні особи-підприємці (ФОП) усіх груп оподаткування, які своєчасно подали податкову звітність за четвертий квартал 2021 року. Значна кількість суб'єктів підприємницької діяльності скористалася цією опцією, і даний захід отримав схвальну оцінку, адже в умовах первинної кризи, коли значна частина організацій призупинила свою діяльність, ця фінансова підтримка дозволила компаніям забезпечити матеріальну допомогу своїм працівникам. Крім разової виплати для найманих працівників та ФОП, фінансова підтримка в ідентичній сумі надавалася також суб'єктам господарювання, які забезпечували зайнятість внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Дане рішення також розглядалося як вдалий тактичний хід, що сприяло підтримці персоналу з боку роботодавців.

Одним із урядових рішень, що отримало позитивну оцінку від підприємницької спільноти на всіх етапах, стало зменшення адміністративного тиску та регуляторного навантаження. Зокрема, під час дії воєнного стану були скасовані планові перевірки державними органами. Проте, позапланові контрольні заходи можуть бути призначені у випадках, коли існує загроза правам та інтересам громадян або держави в цілому. Крім того, Державна регуляторна служба не подавала плану перевірок на 2023 рік. Також було скасовано обов'язкове використання касових апаратів для фізичних осіб-підприємців. Учасники опитувань зазначали, що вони в принципі підтримують ідею фіскалізації, однак на практиці її впровадження та окремі аспекти використання касових апаратів викликали складнощі.

У відповідь на повномасштабну військову агресію Російської Федерації було запроваджено певні податкові преференції для окремих категорій платників податків. Зокрема, фізичні особи-підприємці першої та другої груп, що застосовують спрощену систему оподаткування, були звільнені від обов'язку сплати єдиного податку, а також від зобов'язання зі сплати єдиного соціального внеску (ЄСВ) за себе. Водночас, фізичним особам-підприємцям третьої групи надано право, на власний розсуд, застосовувати спрощену систему оподаткування зі ставкою єдиного податку у 2 відсотки.

У вересні Міністерство юстиції оприлюднило керівництво щодо майбутнього отримання відшкодування за майно, що постраждало або було знищене. Це стосується, зокрема, матеріальних активів підприємств, які були пошкоджені чи втрачені.

Наразі очевидно, що говорити про практичне запровадження цієї програми зарано. З огляду на величезні руйнування, спричинені російською агресією, для компенсації втрат усім громадянам та підприємцям потрібні надзвичайно великі кошти. У поточних обставинах українська держава не володіє такими ресурсами, і поки що невідомо, звідки вони надійдуть. Значною мірою це залежить від рішень країн-партнерів України: яку допомогу вони нададуть для відновлення та чи погодяться вони спрямувати заморожені російські активи на своїй території для покриття збитків, завданих Україні під час війни.

Підприємці висловлюють сумніви щодо успішного втілення програми відшкодування майна в майбутньому, навіть коли з'являться необхідні кошти. Зазначені занепокоєння, по-перше, зумовлені скептицизмом стосовно спроможності державних інституцій об'єктивно оцінити розмір майнових втрат. По-друге, значну стурбованість викликають потенційні адміністративні перепони в рамках відповідної процедури. Існує гіпотеза серед представників бізнесу, що значна частка клопотань про відшкодування може бути відхилена у зв'язку з відсутністю повного комплексу правовстановлюючих документів, а також через труднощі у верифікації причинно-наслідкового зв'язку між фактом знищення майна та бойовими діями.

Щодо джерел фінансування для відповідних відшкодувань, суб'єкти господарювання висловлюють очікування, що значна частина необхідних коштів буде забезпечена за рахунок конфіскованих російських активів. У зв'язку з цим, покладаються надії на інтенсивну взаємодію держави з міжнародними партнерами з метою забезпечення процедури їхньої передачі на потреби України.

З метою сприяння стабільному функціонуванню економічних суб'єктів, органи державної влади та місцевого самоврядування реалізовували заходи, спрямовані на запровадження мораторію на сплату орендної плати або створення преференційних умов для використання майнових об'єктів суб'єктами господарювання. Практична імплементація зазначених ініціатив зумовлює необхідність прийняття регуляторних актів владними інституціями різного ієрархічного рівня, відповідно до форми власності на відповідні об'єкти. Як приклад, у травні Фонд державного майна України ініціював механізм зниження орендної плати за державне майно для територій, що зазнали значних втрат унаслідок військової агресії. У квітні поточного року Київська міська адміністрація надала звільнення від орендних платежів суб'єктам господарювання, що користуються комунальним майном на території столиці. Проте, імплементація аналогічних преференцій для суб'єктів підприємницької діяльності не була універсальною на території країни. Зокрема, представники підприємницької спільноти Чернігівської області та міста Дніпра констатували відсутність відповідних пільгових умов. У Дніпрі, крім відсутності знижок на оренду об'єктів муніципальної власності, респонденти також акцентували увагу на суттєвих витратах, пов'язаних з орендою земельних ділянок.

Звісно, перелік змін у податкових правилах є значно обширнішим. Проте, саме ці нововведення отримали схвальну оцінку, оскільки вони сприяли підприємцям у збереженні фінансових ресурсів на початковому етапі вторгнення, коли попит на їхні товари та послуги суттєво знизився, а рівень невідомості був найвищим.

Однак, наявний комплекс деструктивних чинників, серед яких варто виокремити обмеження споживчої активності, дезорганізацію ланцюгів

постачання, відтік кваліфікованих кадрів, зумовлений військовими діями, інфляційні процеси та підвищення тарифів на комунальні послуги, а також посилення адміністративного та фіскального тиску (див. табл. 2.4).

Відповідно до відомостей Фонду демократичних ініціатив імені Ілька Кучеріва, у початковий період повномасштабної агресії суттєва частка суб'єктів малого та середнього підприємництва у багатьох галузях національної економіки призупинила або істотно обмежила свою операційну діяльність. Це не стосувалося компаній, які забезпечують життєво важливі потреби населення, зокрема аптек, закладів харчування, транспорту тощо. Проте, це узагальнення є приблизним, оскільки на роботу підприємств навіть у цих сферах впливали безпекові обставини, що стосувалися їхньої діяльності або переміщення. На початковому етапі збройної агресії найбільшого негативного впливу зазнали ті сегменти господарської діяльності, що не пов'язані з забезпеченням життєво важливих потреб населення, або ж характеризуються довготривалими інвестиційними циклами та потребують стратегічного планування на значний часовий горизонт.

Таблиця 2.4

Труднощі, з якими стикається бізнес в умовах війни

	Усі	Мікро-	Малі	Середні	Великі
Зростання цін на сировину/матеріали/товари	70%	73%	70%	72%	67%
Перебої з електро-, водо- або теплопостачанням	51%	41%	41%	53%	65%
Складнощі з перевезенням сировини/товарів територією України	41%	29%	43%	42%	43%
Небезпечно працювати	33%	16%	32%	35%	37%
Зменшення попиту на продукцію/послуги	29%	43%	33%	23%	27%
Розрив ланцюжків постачання	28%	20%	22%	30%	35%
Державне регулювання курсу валют,	25%	16%	28%	24%	25%
Брак обігових коштів	23%	31%	26%	20%	19%
Брак робочої сили внаслідок призову та/або виїзду співробітників	16%	2%	14%	23%	15%
Брак палива	13%	27%	12%	9%	13%
Пошкодження майна або товару внаслідок бойових дій	6%	10%	5%	4%	7%
Корупція	1%	0%	0%	1%	2%
Не було проблем	1%	0%	1%	2%	3%

Сектори розваг, туризму, виробництва медіа-контенту, товарів ручної роботи, реклами та багато інших галузей втратили свою пріоритетність для споживачів у початковий період повномасштабного вторгнення. Будівельна сфера, яка потребує значних інвестицій, довгострокового планування та пов'язана з високими ризиками, найімовірніше, саме тому почала відновлюватися пізніше за інші та досі не досягла повноцінного стабільного функціонування. Деякі підприємства розширювали спектр своїх послуг, щоб компенсувати зменшення попиту та забезпечити доходи. Можна відзначити, що зміщення споживчого попиту на ринку в бік товарів та послуг першої необхідності поступово вирівнюється. Однак цей процес ще не завершився цілком, оскільки через зниження купівельної спроможності українці змушені обмежувати придбання товарів та послуг, які не є для них першочерговими.

Проблеми з логістикою стали одним із найпоширеніших викликів для українського бізнесу після початку повномасштабної війни. Сформовані раніше партнерські відносини між вітчизняними підприємствами були порушені. Також значно ускладнилося ввезення імпорتنих товарів та деталей в Україну. Спостерігалися випадки некоректної роботи митних служб.

Однією з ключових проблем, з якою бізнес зіштовхується постійно — як на початкових етапах після початку повномасштабного вторгнення, так і зараз — є інфляція та її наслідки. До них належить збільшення вартості сировини, комплектуючих та матеріалів, а також падіння купівельної здатності громадян.

Ослаблення номінального обмінного курсу національної валюти зумовлює зростання собівартості забезпечення виробничих ресурсів, зокрема сировини та компонентів. Така динаміка, своєю чергою, спонукає суб'єктів господарювання до перегляду цінової політики, що спричиняє підвищення вартості кінцевої продукції та послуг для споживачів. Водночас, бізнесу доводиться враховувати знижену купівельну спроможність населення і намагатися утримувати ціни на доступному рівні, щоб не втратити клієнтів і попит на свою продукцію.

Зменшення прибутку, викликане інфляцією, разом із зусиллями щодо збереження гідних заробітних плат для співробітників, призводить до того, що

компанії мають обмежені фінансові ресурси для розвитку, інвестицій у модернізацію та формування резервних фондів на випадок непередбачуваних обставин. Це значно ускладнює процес залучення обігових коштів, необхідних для підтримки та подальшого розвитку бізнесу в поточних умовах.

Додатково, інфляція тісно пов'язана зі зростанням вартості комунальних послуг, що також створює додаткове фінансове навантаження на підприємства та зменшує їхні обігові кошти. Ця ситуація особливо критична для галузей, які активно використовують енергоємне обладнання, що споживає великі обсяги електроенергії.

Стосовно міжнародних джерел підтримки серед українських підприємців відзначається недостатній рівень поінформованості про такі опції. У цьому аспекті існує значний потенціал для освітньої та роз'яснювальної діяльності з боку бізнес-об'єднань та громадських організацій, оскільки необхідно не лише розповсюджувати відомості про можливості міжнародної допомоги серед українського бізнесу, а й навчати їх ефективно працювати з цими програмами, формувати та управляти грантовими заявками тощо.

Залишаються невирішеними певні недоліки податкової системи в Україні. Насамперед, доцільно було б переглянути граничний ліміт доходу для підприємців, що перебувають на третій групі єдиного податку, оскільки курс гривні постійно коливається. По-друге, існує значна різниця у рівні оподаткування між платниками єдиного податку та платниками ПДВ. Ця розбіжність уповільнює розвиток та розширення підприємств, адже зростаючі компанії, щоб уникнути статусу платника ПДВ, вдаються до різноманітних схем. Це відбувається шляхом реєстрації численних фізичних осіб-підприємців (ФОПів), які формально володіють частинами однієї компанії. Ці та інші питання щодо структури податкової системи України залишаються актуальними, і завданням українських законотворців є знайти волю, час та ефективний механізм для системних реформ у податковому законодавстві.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Міжнародна практика переконливо демонструє, що підприємницька діяльність виступає ключовим елементом забезпечення конкурентоспроможності національної економічної системи. Прогрес підприємницького сектору істотно детермінований станом зовнішнього середовища, котре упродовж останнього періоду зазнало значних трансформацій, що охоплюють:

- 1) індивідуалізацію споживчої поведінки;
- 2) стрімкий розвиток сучасних технологій (передусім інформаційних та комунікаційних);
- 3) посилення світового суперництва.

На сучасному етапі зростаюча доступність різноманітних матеріальних благ, піднесення загальноосвітнього та культурного рівня суспільства, а також підвищення обізнаності сприяють поглибленню диференціації світоглядних орієнтацій та культурних преференцій. Це може призвести до значної різноманітності у споживчих запитах, що, в свою чергу, зменшить термін існування продукції на ринку, вимагатиме від товарів певної унікальності та скоротить обсяги виробництва однотипних виробів.

Таким чином, у зв'язку зі зменшенням випуску стандартних товарів з певними типовими характеристиками та збільшенням виробництва особливих виробів, призначених для конкретних груп споживачів і, відповідно, які мають недовгий термін актуальності, несхожі потреби клієнтів змушують бізнес постійно шукати більш сучасні підходи до спеціалізації, укрупнення та взаємодії у виробничому процесі.

Очевидно, що процеси цифровізації суспільства розвиваються прискореними темпами. Таким чином, як індивідуальні суб'єкти, так і колективні утворення отримують доступ до багатоманітних інформаційних ресурсів засобами сучасних комунікаційних систем. Компактність і висока продуктивність сучасних

технологій сприяють розширенню сфери їх застосування, роблячи їх доступними не лише для великих підприємств, а й для малого та середнього бізнесу.

Однією з ключових тенденцій є посилення конкуренції у світовому масштабі. Ця тенденція проявляється у тому, що зараз все частіше спостерігається інтернаціоналізація ринків для зростаючої кількості товарів та послуг. Попри те, що на міжнародних ринках зараз працюють не лише великі компанії, а й середні та малі підприємства, важливими складовими їхнього успіху в конкурентному середовищі є регулярний моніторинг потреб клієнтів та вивчення специфіки їхньої сфери діяльності. Це дозволяє істотно скоротити час на розробку та виведення нового товару на ринок.

У процесі вивчення питань розвитку підприємництва в Україні був проведений детальний аналіз, що дозволив визначити певні риси та труднощі у розвитку підприємств та підприємців з урахуванням їх поділу на категорії (великі, середні та малі підприємства, мікропідприємства, а також фізичні особи – підприємці) (див. табл. 3.1).

Таким чином, серед головних перешкод для розвитку підприємництва в Україні, яке є фундаментом економічного зростання, можна виділити наступні:

Обмежені можливості для експорту товарів та послуг.

Недостатній рівень кваліфікації управлінського персоналу.

Низький рівень інноваційної активності.

Відсутність умов для стабільної співпраці з науково-дослідними та науковими установами.

Невисока ефективність ведення бізнесу.

Фактична відсутність державної підтримки розвитку підприємницької діяльності в Україні.

Ускладнений доступ до фінансових ресурсів через низьку зацікавленість як вітчизняних, так і іноземних інвесторів у підтримці українського бізнесу.

Брак дієвих стимулів для зростання та розширення підприємств.

Недостатній рівень знань та навичок у керівників для успішного ведення бізнесу в поточних умовах.

Поширення фіктивного підприємництва з метою оптимізації оподаткування.
Відсутність ефективного механізму для впровадження державної політики, спрямованої на підтримку всіх секторів підприємництва.

Таблиця 3.1

Аналіз проблемних аспектів ключових секторів комерційної діяльності

Сегмент	Характеристики	Проблеми
Великі підприємства	Поширення: приблизно 0,1% від повної кількості підприємств. Розташування: нерівномірність функціонування на території України (перевагу має більш східна частина країни). Досить значна продуктивність праці, яка складає 145% від середнього рівня.	– Можливість використання застарілого обладнання; – здебільшого відсутність стабільної співпраці з дослідницькими та науковими центрами; – високі витрати на енергоємність виробництва; здебільшого високий соціальний тиск на підприємство.
Середні підприємства	Поширення: приблизно 5% від повної кількості підприємств. Географія розташування в більшості в містах. Продуктивність праці в середніх підприємствах складає 91% від середнього рівня.	– обмеженні можливості для експорту (товарів та послуг); – низький рівень знань та кваліфікації менеджерів; – здебільшого відсутність стабільної співпраці з дослідницькими та науковими центрами.
Малі підприємства	Поширення: приблизно 13% від повної кількості підприємств. Продуктивність праці в середніх підприємствах складає 70% від середнього рівня. Зайнятість працівників на підприємствах складає трохи більше 15%.	– відсутність підтримки з боку держави; занизький рівень ефективності ведення бізнесу; – відсутність стимулів та мотивації для зростання малого бізнесу; – обмеження щодо джерел фінансування малого бізнесу.
Мікропідприємства	Поширення: приблизно 80% від повної кількості підприємств. Географія розташування по всій території країни. Продуктивність праці в мікропідприємствах складає 54% від середнього рівня. Зайнятість працівників на підприємстві складає трохи більше 15%.	– відсутність підтримки з боку держави; – занизький рівень ефективності ведення бізнесу; – відсутність стимулів та мотивації для зростання бізнесу; – обмеження щодо джерел фінансування бізнесу; – недостатність знань і навичок ведення бізнесу.
Фізичні особи – підприємці	Поширення на всій території країни, є найбільш поширеною формою господарської діяльності. Географія розташування по всіх регіонах, навіть маленьких населених пунктах країни. Переважає здебільшого самозайнятість без додаткового найму персоналу, що складає близько 82%.	– відсутні стимули та мотивація для зростання бізнесу (спрощена система оподаткування не стимулює до зростання); – недостатність знань і навичок ведення бізнесу; – обмеження щодо джерел фінансування бізнесу; – відсутність підтримки з боку держави.

При обговоренні ключових викликів та потенційних шляхів розвитку підприємницької діяльності в Україні, особливої ваги набувають аспекти фінансового забезпечення та їхнє подальше вдосконалення.

Під час вивчення питань розвитку бізнесу в Україні стає очевидним, що забезпечення його стабільного зростання цілком залежить від чіткої та ефективної державної політики у цій сфері. Тому ключові напрямки розвитку підприємництва в Україні мають базуватися на таких завданнях державної політики:

- вдосконалити механізми державного регулювання для бізнесу в Україні;
- збільшити доступ до фінансових ресурсів;
- гарантувати прозорість у доступі до державних закупівель;
- поліпшити можливості для міжнародного обміну технологіями;
- надавати державну підтримку для інноваційного розвитку підприємств, приділяючи особливу увагу малому та середньому бізнесу;
- зменшити адміністративне та податкове навантаження;
- створити безкоштовні консультації з правових питань для малого та середнього бізнесу;
- активізувати боротьбу з корупцією в державних органах.

Втілення в життя всіх визначених стратегічних планів сприятиме виходу українського підприємництва, що відповідає європейським стандартам розвитку. Це покращить умови для ведення бізнесу та посилить його позиції в загальній економіці країни.

Також це дозволить провести оновлення підприємницької діяльності в Україні, що матиме на меті збільшення її внеску у суспільний та економічний розвиток, а також підвищення її ефективності. Зокрема, це сприятиме зростанню надходжень до державного та місцевих бюджетів.

Таким чином, при впровадженні державної політики підтримки розвитку підприємництва в Україні необхідно, щоб всі дії були узгоджені із заходами у правовій, адміністративній, регуляторній, економічній та інституційній сферах.

Підприємницька діяльність спрямована на максимально ефективне використання наявних ресурсів. Саме склад і обсяг наявних ресурсів обумовлюють

розподіл підприємництва за розміром (велике, середнє та мале), а також визначають особливості його функціонування.

Створення та успішна діяльність підприємств неможливі в економіці, яка стикається з браком ресурсів (фінансових, матеріальних, інформаційних, управлінських та інших).

Сталий економічний поступ країни є першочерговою передумовою для каталізації господарської діяльності. Суттєва інтенсифікація підприємницького середовища детермінується не лише ефективною взаємодією з великомасштабними та середніми промисловими суб'єктами, але й приростом добробуту населення та зростанням його платоспроможності. Ці чинники, у свою чергу, активують попит на широкий спектр товарів та послуг, зокрема на вітчизняному ринку.

На сучасному етапі в Україні спостерігається нагальна потреба у забезпеченні державного сприяння задля стимулювання розвитку суб'єктів господарювання, передусім сегмента малого підприємництва.

Дії держави, спрямовані на стимулювання підприємництва, мають поєднуватися із загальним регулюванням ринкових умов (щодо конкуренції, оподаткування, зовнішньої торгівлі, митних питань тощо), а також доповнюватися цільовими державними заходами.

Одним з ключових завдань є фінансове та кредитне забезпечення підприємницької діяльності. Цю політику слід впроваджувати через:

- створення та розширення мереж фінансових та кредитних, страхових фондів;
- розвиток організацій, що надають послуги взаємного страхування та кредитування;
- розробку та реалізацію систем заохочення суб'єктів господарювання.

Необхідно також посилити діяльність Національного фонду сприяння підприємству, який підтримує розвиток регіональних фондів фінансової допомоги для суб'єктів господарювання. Окрім того, є актуальною потреба у формуванні ефективного механізму спрямування частини фінансових надходжень,

одержаних від приватизації державного майна, на підтримку та активізацію підприємницької діяльності. Фінансове сприяння розвитку підприємництва в Україні може бути реалізоване шляхом мобілізації коштів з державного та муніципальних бюджетів, позабюджетних фондів, а також вітчизняного та іноземного інвестиційного капіталу.

Становлення та розвиток підприємницького сектора в Україні являє собою багатоаспектний і тривалий процес, що передбачає проходження низки послідовних етапів, детермінованих макроекономічним контекстом та комплексом актуальних викликів як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розвитку національної економіки значущості набуває тенденція до формування дедалі сприятливішого середовища для суб'єктів господарювання, які відіграють ключову роль у становленні та примноженні загального економічного потенціалу держави. Відтак, у контексті вищезазначеного, проведено аналіз поточного стану та окреслено першочергові проблеми й подальші перспективи розвитку підприємницької діяльності в Україні.

Дослідження засвідчує, що критичне значення у розвитку підприємництва в Україні має фінансове забезпечення. З огляду на це, було обґрунтовано комплекс пріоритетних напрямів, покликаних сприяти активізації та оптимізації функціонування підприємницького сектору в країні.

Виявлено, що ключовою проблемою державної політики у сфері розвитку підприємництва в Україні є запровадження недостатньо ефективних та недосконалих заходів, які не містять чітких цільових орієнтирів щодо його сприяння та підтримки.

Зауважується відсутність чітко визначених завдань щодо його забезпечення. У цьому контексті, одним із пріоритетних напрямів подальших наукових розвідок у сфері розвитку підприємницької діяльності є ґрунтовний аналіз міжнародного досвіду державного стимулювання та підтримки суб'єктів господарювання.

За результатами проведеного аналізу можна сформулювати кілька ключових висновків:

1. Ключове значення державної підтримки підприємницької діяльності. Дієві механізми сприяння з боку державних інституцій та міжнародних структур здатні суттєво поліпшити умови функціонування суб'єктів підприємництва в умовах воєнного конфлікту.
2. Імператив адаптації суб'єктів господарювання. Організації, що демонструють оперативну адаптацію до змінених реалій, виявляють вищий ступінь резистентності до різноманітних викликів.

3. Пріоритетність інноваційних підходів у діяльності бізнес-структур. Впровадження новачійних рішень у сферах виробництва, логістики та маркетингу набуває вирішального значення для забезпечення сталого функціонування суб'єктів підприємництва.

4. Корпоративна соціальна відповідальність. Соціально орієнтовані програми та ініціативи можуть слугувати інструментом для забезпечення підтримки персоналу та сприяння ефективній ревіталізації функціонування підприємства.

5. Стратегічне планування в економічних суб'єктах. Імплементація довгострокового стратегічного планування є невід'ємною складовою функціонування будь-яких суб'єктів господарювання, незалежно від їхньої організаційно-правової форми чи масштабів діяльності, що забезпечує підвищення економічної резильєнтності та підготовленості до потенційних кризових явищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність від 16 квітня 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 22. Ст. 221.
2. Закон України «Про угоди про розподіл продукції» від 14 вересня 1999 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 64.- Ст. 345.
3. Указ Президента України „ Про холдінгові компанії, створюються в процесі корпоратизації та приватизації” від 11 травня 1994 р. Офіційний вісник. 1994. № 46. Ст. 230.
4. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Київ : Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, 2024. URL: <http://www.dkrp.gov.ua/files/042dbf480c.doc> (дата звернення: 21.12.2025).
5. Вінник О.М. Господарські товариства і виробничі кооперативи: правове становище. К: Товариство "Знання", КОО, 2022. 309 с.
6. Гречанюк М.С. Підприємництво в умовах кризи: виклики та можливості. Київ: Наукова думка., 2023.
7. Дикань О.В. Розвиток бізнесу в Україні: про блеми та шляхи забезпечення. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2017. № 57. С. 58–66.
8. Іваненко Т.М. Економічна безпека підприємництва в умовах військових конфліктів. Львів: Видавництво ЛНУ., 2023.
9. Збарський В.К., Остапчук А.Д. Організація підприємницької діяльності. Київ., 2012.
10. Мачурський В.В. Правове забезпечення підприємницької діяльності: Курс лекцій. К.: КНЕУ, 2022. 448 с.
11. Полякова О.М. Соціальна відповідальність малого бізнесу як його конкурентна перевага. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2021. Вип. 60. С. 33–39.
12. Саніахметова Н.О. Підприємницьке право. Навч. Посіб.- К.: А.С.К., 2021. 704 с.

13. Саніахметова Н.О. Правовий захист підприємництва в Україні. К: Юрінком Інтер, 2021. 336 с. Розд. II.
14. Сидоренко І.М. Адаптаційні стратегії підприємств в умовах воєнного стану. Вісник економіки та управління., 2022.
15. Стратегія розвитку підприємництва: експертне бачення. URL: <http://cehrin.org.ua> (дата звернення: 16.12.2025).
16. Табінський В.А., Телятник В.М. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні. 2021. № 3 (43). С. 848–851.
17. Тимченко О.І. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в регіонах України. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4135> (дата звернення: 23.10.2025).
18. Толстова А.В., Кибальчич С.В. Проблеми розвитку підприємництва в Україні. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2022. Вип. 60. С. 55–62.
19. Фролова Н.Л. Аналіз державної політики в сфері розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2022. Вип. 60. С. 62–71.
20. Шевченко О.Л. Державна підтримка підприємництва в умовах військових дій. Економіка України., 2023. 156 с.
21. Шраменко О.В. Удосконалення державного регулювання підприємницької діяльності на основі розвитку інформатизації економічних систем. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2022. Вип. 59. С. 32–37.
22. Якушева О.В. Економічний розвиток і підтримка малого та середнього бізнесу на регіональному рівні : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05. Черкаси, 2020. 288 с.